

Capitulum IV.

Quomodo habent potestatem servandi rectitudinem, quam non habent.

Quarta autem potestas improprie dicitur. Quod enim solet impedire visum, non ob aliud dicitur dare potestatem videndi cum non impedit, nisi quia non aufert. Potestas autem videndi lucem non nisi in tribus rebus est, quia tunc est idem et quod videtur et quod adiuvat. Nonne hoc omnibus est notum?

D. Nulli utique est ignotum.

M. Si igitur absente re quae videri possit, in tenebris positi et clausos sive ligatos oculos habentes, quantum ad nos pertinet, videndi quamlibet visibilem rem potestatem habemus: quid prohibet nos habere potestatem servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, etiam ipsa absente rectitudine, quamdiu et ratio in nobis est qua eam valeamus cognoscere, et voluntas qua illam tenere possumus? Ex his enim constat praefata libertas arbitrii.

D. Satisfecisti intellectui meo potestatem hanc servandi rectitudinem voluntatis rationali naturae semper inesse, atque hanc potestatem in primi hominis et angelorum arbitrio liberam fuisse, quibus invitus rectitudo voluntatis non poterat auferri.

Capitulum V.

Quod nulla tentatio cogat invitum peccare.

Sed nunc quomodo est humanae voluntatis arbitrium hac potestate liberum, cum saepe rectam habens homo voluntatem ipsam rectitudinem invitus cogente tentatione deserat?

M. Nemo illam deserit nisi volendo. Si ergo invitus dicitur nolens,

IV. KAPITOLA

JAK MOHOU ZACHOVÁVATI SPRÁVNOST, KTEROU NEMAJÍ

Čtvrtá možnost je ovšem možností v nevlastním smyslu. Neboť to, co obvykle v pohledu brání, vidění umožňuje jen v tom smyslu, že to neodnímá jeho možnost, pokud to právě nebrání. Možnost vidět světlo ovšem spočívá pouze v trojím, protože v tomto případě je to, co vidíme, a to, co vidění napomáhá, jedno a totéž. Což to nejsou dobře známé věci?

Žák: Jistě ano.

Učitel: I když tu tedy není nic, co bychom mohli vidět, a navíc jsme potmě a se zavřenýma či zavázanýma očima, přesto - pokud jde o nás - máme stále schopnost vidět kteroukoli viditelnou věc. Co tedy potom brání, abychom měli také schopnost zachovávat správnost vůle pro tuto správnost samu, ačkoli samu tuto správnost nemáme? Máme přece rozum, kterým ji můžeme poznávat, a vůli, jíž ji můžeme dodržovat. A právě v těchto dvou věcech spočívá svoboda rozhodování, o níž mluvíme.

Žák: Tvůj výklad plně stačí k tomu, abych mohl nahlédnout, že rozumná bytost má vždycky schopnost zachovávat správnost vůle a že takovou schopnost měl také první člověk i andělé, kteří proti své vůli nemohli správnosti vůle pozbyť.

V. KAPITOLA

ŽÁDNÉ POKUŠENÍ NEDONUTÍ HŘEŠIT TOHO, KDO NECHCE

Jak to ale, že rozhodování lidské vůle je svobodné právě pro tuto svou schopnost, když přece člověk opouští správnost vůle často nedobrovolně, pod nátlakem pokušení?

nemo deserit illam invitus. Ligari enim potest homo invitus, quia nolens potest ligari; torqueri potest invitus, quia nolens potest torqueri; occidi potest invitus, quia nolens potest occidi; velle autem non potest invitus, quia velle non potest nolens velle. Nam omnis volens ipsum suum velle vult.

D. Quomodo ergo dicitur invitus mentiri, qui mentitur ne occidatur, cum hoc non nisi volens facit? Nam sicut invitus mentitur, sic invitus vult mentiri. Et qui invitus mentiri vult, nolens vult mentiri.

M. Ideo forsitan invitus mentiri dicitur, quia cum sic vult veritatem ut non mentatur nisi propter vitam: et vult mendacium quia propter vitam, et non vult mendacium propter ipsum mendacium, quoniam vult veritatem; et ideo volens et nolens mentitur. Alia namque est voluntas qua volumus aliquid propter se, ut cum volumus salutem propter se; et alia cum aliquid volumus propter aliud, ut cum volumus bibere absinthium propter salutem. Unde potest forsitan dici secundum has diversas voluntates, quia invitus et non invitus mentitur. Quapropter cum dicitur invitus mentiri, quia non id vult, inquantum vult veritatem: non repugnat illi sententiae qua dico neminem invitum deserere recitandam voluntatis; quia mentiendo vult eam deserere propter vitam, secundum quam voluntatem non invitus eam deserit sed volens, de qua voluntate nunc loquimur. De illa namque loquimur qua vult mentiri propter vitam, non de illa qua non vult mendacium propter se. Aut idcirco certe mentitur invitus, quia invitus aut occiditur aut mentitur, id est: invitus est in hac angustia, ut ex necessitate unum horum quodlibet fiat. Quamvis enim necesse sit illum aut occidi aut mentiri, non tamen necesse est illum occidi, quia potest

Učitel: Nikdo ji neopouští jinak než z vlastní vůle. A pokud nedobrovolně znamená totéž co proti své vůli, tedy ji nikdo neopouští nedobrovolně. Člověk může být nedobrovolně svázán, neboť může být svázán proti své vůli. Může být nedobrovolně mučen, protože i to se může stát proti jeho vůli. Může být nedobrovolně zabit, poněvadž také to ho může potkat proti jeho vůli. Avšak chtít nemůže nedobrovolně, poněvadž chtít nemůže, nechce-li chtít. Vzdýt každý, kdo chce, chce toto své chtění.

Žák: Proč se ale potom říká, že někdo lže nedobrovolně, když lže, aby nebyl zabit - ačkoli to přece nedělá jinak než na základě své vůle? Neboť právě tak jako lže nedobrovolně, také nedobrovolně chce lhát. A kdo chce lhát nedobrovolně, chce lhát proti své vůli.

Učitel: Že lže nedobrovolně, se patrně říká z následujícího důvodu: Když někdo chce pravdu natolik, že lže jen proto, aby si zachránil život - tedy chce lež, aby si zachránil život, ale zároveň ji nechce pro ni samu, neboť chce pravdu. Pak lže na základě své vůle a zároveň proti ní. Neboť je dvojí vůle: jednak vůle, již něco chceme kvůli té věci samé, jako např. když chceme zdraví kvůli zdraví samému; a jednak vůle, která něco chce kvůli něčemu jinému, jako když chceme pít pelyněk kvůli zdraví. A s ohledem na tyto dvě různé vůle se snad může říci, že někdo lže dobrovolně i nedobrovolně. Proto když říkáme, že někdo lže nedobrovolně - poněvadž lhát nechce, pokud chce pravdu - nijak to neodporuje mému tvrzení, že nikdo neopouští správnost vůle nedobrovolně. Neboť když lže, chce správnou vůli opustit v zájmu života - a vzhledem k tomuto chtění neopouští správnost vůle nedobrovolně, nýbrž z vlastní vůle. A právě o této vůli, již chce lhát v zájmu života, nyní hovoříme, nikoli o té, již nechce lež kvůli lži samé. - Důležité možné vysvětlení, proč někdo lže nedobrovolně, je jisté to, že se nedobrovolně ocitl v situaci, kdy bude buďto zabit, nebo zraje. To jest nedobrovolně byl přiveden do této tísně, kdy se nezbytně stane jedno nebo druhé.

non occidi si mentitur; nec necesse est illum mentiri, quia potest non mentiri si occiditur. Neutrum enim est determinate in necessitate, quia utrumlibet est in potestate. Ita quoque licet invitus aut mentiat̄ur aut occidatur, non tamen ideo consequitur ut invitus mentiat̄ur aut ut invitus occidatur.

Est et alia ratio quam frequens habet usus, cur invitus et nolens et ex necessitate dicitur aliquis facere, quod tamen volens facit. Nam quod non nisi difficile facere valemus et ideo non facimus, dicimus nos hoc facere non posse et necessitate nos sive invitos deserere. Et quod sine difficultate dimittere nequimus et idcirco facimus, hoc nos invitos et nolentes et ex necessitate facere asserimus. Hoc igitur modo qui mentitur ne moriatur, mentiri invitus et nolens dicitur et ex necessitate; quia mendacium vitare non valet sine mortis difficultate. Sicut igitur qui mentitur propter vitam, improprie dicitur invitus mentiri, quoniam mentitur volens: ita non proprie dicitur invitus velle mentiri, quoniam hoc non nisi volens vult. Nam sicut cum mentitur, vult ipsum mentiri: sic cum vult mentiri, vult ipsum velle.

D. Non possum negare quod dicitis.

M. Quomodo ergo non est libera voluntas, quam aliena potestas sine suo assensu subicere non potest?

D. Nonne simili ratione possumus dicere voluntatem equi esse liberam, quia non appetitui carnis servit nisi volens?

M. Non hic est similiter. In equo namque non ipsa voluntas se subicit, sed naturaliter subiecta semper necessitate appetitui carnis servit; in homine vero quamdiu ipsa voluntas recta est, nec servit nec subiecta est cui non debet, nec ab ipsa rectitudine ulla vi aliena avertitur, nisi ipsa cui non debet volens consentiat; quem consensum non naturaliter

Ačkoli bude nutně buď zabít, nebo zalže, přesto není nutné ani aby byl zabít - pokud zalže, ani aby lhal - protože nemusí lhát, dá-li se zabít. Ani jedno není danou nutností, obojí je zatím možností. A tedy ačkoli je nedobrovolně v situaci, kdy buďto zalže, nebo bude zabít, přesto z toho neplyne, že musí nedobrovolně zalhat anebo se nedobrovolně dát zabít.

A ještě z jiného důvodu často říkáme, že někdo něco dělá nedobrovolně a proti své vůli a z nezbytí, ačkoli to činí na základě vlastní vůle. Neboť když něco můžeme udělat jen s velkými obtížemi, a proto to neděláme, říkáme, že to udělat nemůžeme a že od toho upouštíme z nezbytí a nedobrovolně. A zase když něčeho nemůžeme bez nesnází zanechat, a proto to děláme, tvrdíme, že to děláme nedobrovolně a proti své vůli a z nezbytí. Právě tak když někdo lže, aby nepřišel o život, říkáme o něm, že lže nedobrovolně a proti své vůli a z nezbytí, protože se nemůže lži vyhnout bez nebezpečí smrti. Jako tedy jen v nevládním smyslu říkáme, že ten, kdo lže v zájmu života, lže nedobrovolně - neboť přece lže ze své vlastní vůle - podobně také jen v nevládním smyslu říkáme, že nedobrovolně chce lhát - poněvadž to přece nechce jinak než ze své vůle. Vždyť jako když lže, chce toto lhaní, stejně tak když chce lhát, chce toto chtění.

Žák: To, co říkáš, nemohu popřít.

Učitel: Jak to tedy, že není svobodná taková vůle, kterou si žádá jiná moc nemůže podmanit bez jejího souhlasu?

Žák: Nemůžeme pak ale na základě podobného důvodu říkat, že také vůle koně je svobodná, protože se nepodřizuje choutkám těla jinak než z vlastní vůle?

Učitel: To není týž případ. Neboť u koně se vůle sama nepodřizuje, nýbrž je podřizena přirozeně a nutně se bez ustání řídí choutkami těla. Kdežto vůle člověka, pokud je správná, nikomu neotročí ani není podřizena, komu nemá, ani ji od její správnosti neodvrátí žádná jiná síla, jestliže ona sama dobrovolně nepřisvědčí, čemu nemá; a tento

nec ex necessitate sicut equus, sed ex se aperte videtur habere.

D. Satisficisti huic obiectioni meae de voluntate equi; redi ubi eramus.

M. An negabis omnem rem liberam esse ab ea re, a qua cogi nisi volens vel prohiberi non potest?

D. Non video quomodo negem.

M. Dic etiam quomodo superat recta voluntas, et quomodo superatur.

D. Velle ipsam rectitudinem perseveranter est illi vincere; velle autem

quod non debet, est illi vinci.

M. Puto quia tentatio rectam voluntatem non nisi volentem aut ab ipsa rectitudine prohibere aut ad id quod non debet cogere potest, ut illam nolit et istud velit.

D. Nec hoc ulla ratione falsum esse video.

M. Quis ergo potest voluntatem dicere non esse liberam ad servandam rectitudinem, et liberam a tentatione et peccato, si nulla tentatio potest illam nisi volentem avertere a rectitudine ad peccatum, id est ad volendum quod non debet? Cum ergo vincitur, non aliena vincitur potestate sed sua.

D. Hoc monstrant ea quae dicta sunt.

M. Nonne vides ex his consequi quia nulla tentatio potest vincere rectam voluntatem? Nam si potest, habet potestatem vincendi et sua potestate vincit. Sed hoc esse non potest, quoniam voluntas non nisi sua potestate vincitur. Quare nullatenus potest tentatio vincere rectam voluntatem; et cum dicitur, improprie dicitur. Non enim aliud intelligitur, quam quia voluntas potest se subicere tentationi, sicut e converso cum imbecillis dicitur posse vinci a forti, non sua potestate posse dicitur sed aliena; quoniam non significatur aliud nisi quia fortis habet potestatem vincendi imbecillum.

souhlas není přirozený ani nutný jako u koně, ale zřetelně plyne z jejího vlastního rozhodnutí.

Žák: Dostatečně jsi odpověděl na mou námitku o vůli koně, vrať se tam, kde jsme ve své úvaze přestali.

Učitel: Můžeš snad popřít, že každá bytost je svobodná vůči tomu, co jí nemůže nic vnutit ani jí v ničem zabránit proti její vůli?

Žák: Nevím, jak bych to mohl popřít.

Učitel: Pověz tedy také, kdy správná vůle vítězí a kdy je přemáhána.

Žák: Chtít vytrvale, co je správné, to je její vítězství; avšak chtít, co chtít nemá, to pro ni znamená porážku.

Učitel: Mám za to, že pokušení může správné vůli zabránit v tom, co je správné, či ji donutit k něčemu, co nemá, jen pokud ona sama chce.

Žák: Ani v této úvaze neshledávám žádnou chybu.

Učitel: Kdo tedy může říci, že vůle není svobodná v tom, aby si uchovála svou správnost a že není svobodná vůči pokušení a hříchu - jestliže ji, pokud sama nechce, žádné pokušení nemůže svést od správnosti k hříchu, tj. k tomu, aby chtěla, co chtít nemá? Vždyť kdykoli je přemáhána, nepodléhá žádné jiné moci než své vlastní.

Žák: To je jasné z předchozího.

Učitel: Co myslíš, nevyplyvá z toho také, že žádné pokušení nemůže přemoci správnou vůli? Neboť jestliže může, pak má moc nad ní zvítězit a vlastní moci nad ní vítězí. To však není možné, protože vůle nemůže být přemohána žádnou jinou mocí než svou vlastní. Proto pokušení nemůže v žádném případě přemoci správnou vůli, a pokud se to říká, tedy jen v nevládním smyslu. Nemíní se tím totiž nic jiného, než že se vůle může pokušení podvolit. Je to obdobné, jako když v opačném případě říkáme, že slabý může být poražen od silného. Nemíníme tím, že to může vlastní moci, ale že je to v moci jiného; neboť to neznamená nic než to, že silný má moc porazit slabého.